

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

²Ακαδημαϊκοῦ

Ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Ἡ Χίος κατὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπῆχθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ εἰς αὐτὸ παρέμεινε — πλὴν κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα, ὥς θὰ ἴδωμεν — μέχρι τοῦ 1346, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γενοατῶν. Λεπτομερείας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Χίου καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς ἐπὶ μίαν περίπου χιλιετηρίδα δὲν γνωρίζομεν πολλὰς μέχρι τοῦδε. Δυνάμεθα ὅμως μερικὰς γενικωτέρας παρατηρήσεις μετὰ τινος ἀσφαλείας νὰ ὑποθέσωμεν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπέστη μὲν ἡ Χίος πολλὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ἀφ' ὅτου δηλ. οἱ Ἀραβες ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ διὰ τῆς πειρατείας των κατέστρεψαν πολλὰς μικροτέρας νήσους, ἀλλὰ δὲν ἠρημώθη ποτέ. Ἡ νῆσος ἦτο ὀχυρά, εἶχε δηλ. περὶ τὴν πόλιν τεῖχος καὶ τμήματα τῆς ὑπαίθρου ἐπίσης ὠχυρωμένα κατὰ τινα τρόπον. Ἡ ὀχύρωσις ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Ἐπειτα ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν τόπων πειθόμεθα ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἠρημώθη ἡ νῆσος, ἀλλ' εἶχε πληθυσμὸν ἀξιόλογον καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρον, πλὴν ἴσως τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς μεταξὺ Βολισσοῦ καὶ Καρδαμύλων. Ἐκεῖ ἦτο ἡ Ἀριουσία χώρα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἐλησμονήθη, προφανῶς διότι ὀλιγόστευσαν οἱ κάτοικοι ἢ καὶ διότι ἡ περιοχὴ ἠρημώθη. Ἄλλως ὅμως τὸ πλῆθος τῶν διασθθέντων ἀρχαίων τοπωνυμίων δεικνύει τὴν ὑπαρξίν συνεχοῦς πληθυσμοῦ. Οὕτω ἡ περιφέρεια Καρδαμύλων (Πάρπαντα, ἀρχαῖον Πάρβας), Βολισσοῦ, Λαγκάδας (Δελφίσι, Πιτυός, Σεραπειύ, Παντουκειὸ κλπ.), ἡ δυτικὴ Χίος (Ἐλίντα ἦτοι Ἐλαιοῦς, Λεπρὸν ὄρος πβ. Λεπροβούσι εἰς τὴν Ἡπειρον, Ληθηλιμένας = ἀληθὴς λιμὴν), τὰ νότια καὶ νοτιώτατα τῆς νήσου (Ἐμποριό, Ὀλύμποι, Βέσσα, Λαλλοῦντες κλπ.), περιέσωσαν πλῆθος ἀρχαίων ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἐσώζοντο, ἂν δὲν ὑπῆρχε συνέχεια πληθυσμοῦ. Καὶ μεσαιωνικά, καθ' αὐτὸ βυζαντινὰ τοπωνύμια ἐδημιουργοῦντο (Νένητα, Βεσταρχάτο, Σιδεροῦντα, Σπαρτοῦντα), τὰ ὁποῖα ἐπίσης συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς συνεχείας πληθυσμοῦ τινος.

Ἐπίσης ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου ὑποδεικνύει ὅτι δὲν ἡρηνώθη ἡ νῆσος. Ἡ καλλιέργεια τοῦ μαστιχοφόρου σχίνου ἤρχισεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ δὲν ἐσταμάτησε ποτέ. Ἡ μακραίων καλλιέργεια καὶ ἐπιλογή μετέβαλε τὸν θάμνον σχίνον εἰς δένδρον. Δι' αὐτὸ βλέπομεν ὅτι ἐκαλλιεργήθη καλύτερα τὸ νότιον μέρος τῆς νήσου, ὅπου μόνον φύεται ὁ μαστιχοφόρος σχίνος. Εἰς τὴν δυτικὴν καὶ βόρειον Χίον ἔζη κτηνοτροφικὸς πληθυσμὸς, ὁ ὁποῖος δὲν ἐκαλλιέργησε τὴν γῆν, πλὴν εἰς ἐλάχιστα τμήματα περὶ τὴν Βολισσὸν καὶ τὸ Πιτυδὸς καὶ τὰ Καρδάμυλα. Ἡ σημερινὴ δενδροκαλλιέργεια ἀπὸ Νενητουρίων μέχρις Ἀμάδων εἶναι ἔργον ὀλίγων γενεῶν, τῶν τελευταίων τριῶν ἡ τεσσάρων. Κρασί ἐγίνετο πάντοτε εἰς τὴν βόρειον Χίον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων (ἀριούσιος οἶνος) μέχρι τῶν νεωτέρων, ἀλλ' αὐτὸ δὲν προήρχετο ἀπὸ φυτείας ἀμπέλων, ἀλλ' ἀπὸ δενδροκλήματα, τὰ ὅποια ἠπλώνοντο εἰς δένδρα, ὅπως περίπου οἱ νεώτερες κληματαριές.

Ὅτι ἡ Χίος δὲν ἡρηνώθη ποτὲ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς ὀλίγας ἱστορικὰς εἰδήσεις. Κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἀναφέρονται ἐπίσκοποι, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, καὶ τοῦτο βεβαίως ἀποτελεῖ δεῖγμα ὅτι ἡ νῆσος εἶχε πάντοτε πληθυσμόν, περὶ τοῦ ὁποῖου ἀρχίζομεν νὰ ἔχωμεν ἀριθμούς, ἀφ' ὅτου κατέλαβαν αὐτὴν οἱ Γενοῶται. Τελευταῖα ἐμάθαμεν περισσοτέρας εἰδήσεις περὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων ἀπὸ τὰς σφραγίδας, ὑπάρχει δ' ἐλπὶς ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ εὗρεθοῦν καὶ ἄλλαι. Παραθέτομεν τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς περὶ ὑπαλλήλων εἰδήσεις.

Ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει *Ἡ Βεριβόη* στρατηγὸν Χίου, προσθέτει δ' ὅτι οὗτος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σάμου κατεδίωξαν ἐπιδρομεῖς «Ἀγαρηνοῦς» καὶ δώδεκα μὲν πλοῖα αὐτῶν ἐκυρίευσαν, τὰ δὲ λοιπὰ διεσκόρπισαν. Ἡ εἰδησις εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Εἰς τὸ Αἰγαῖον ὑπῆρχαν δυὸ βυζαντινὰ θέματα, τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου καὶ διωκοῦντο ὑπὸ στρατηγῶν, διέθεταν ἐπομένως καὶ στρατὸν καὶ μικρὸν «θεματικὸν» στόλον καὶ ἠδύναντο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἀποκρούουν Ἀραβας ἐπιδρομεῖς ἐξ ἰδίων, χωρὶς νὰ περιμένουν βοήθειαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ στρατηγὸς Χίου ὀνομάζετο συνηθέστερον στρατηγὸς Αἰγαίου. Τὸ Κλητορολόγιον Φίλοθέου (Bury σ. 147) σημειώνει τὴν σειρὰν τῶν στρατηγῶν, εἰς τὴν ὁποίαν τελευταῖοι ἀναφέρονται «ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῆς Σάμου καὶ ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους». Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος εἰς τὴν περὶ Θεμάτων πραγματείαν του ὁρίζει (3, 43) ὅτι εἰς τὸν στρατηγὸν Αἰγαίου πελάγους ὑπάγονται πλὴν ἄλλων νήσων «ἥτε Μυτιλήνη καὶ Χίος καὶ αὕτη ἡ Λήμνος».

1. Κεδρ. 2, 484 : «ὁ στρατηγὸς Σάμου Γεώργιος ὁ Θεοδοροκάνος ἅμα Βεριβόη τῷ στρατηγοῦντι τῆς Χίου ἐτρέψαντο (τὸν στόλον τῶν Ἀγαρηνῶν) καὶ δώδεκα μὲν (πλοῖα) αὐτανδρα εἴλε, τὰ δὲ λοιπὰ διεσκέδασε».

Ἀπὸ σφραγίδα ἐγνώσθη τὸ ὄνομα καὶ ἄλλου στρατιωτικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ *Λέοντος Κυπαρισσιώτου* (ὄχι βέβαια Κυπαρισιώτου, ὡς ἐξεδόθη) «σπαθαρίου, ταγματοφύλακος καὶ στρατηγοῦ Χίου»¹. Ἡ σύγχρονος μνεῖα κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων στρατιωτικῶν ἀξιωματίων γεννᾷ βεβαίως ἀπορίαν, πάντως ὅμως πρόκειται περὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων. Ἀπὸ σφραγίδα ἐπίσης ἐγνώσθη τὸ ὄνομα *Γεωργίου* «βασιλικοῦ κουράτωρος καὶ ἄρχοντος Χίου»². Ὁ κουράτωρ εἶναι ἐπίτροπος οἰκονομικὸς συνήθως, φαίνεται δ' ὅτι ἐν ἀπουσίᾳ στρατηγοῦ οὗτος ἦρχεν ἐν Χίῳ, ἦτο ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος ἄρχων τῆς νήσου. Ἐπίσης ἀπὸ σφραγίδας ἐγνώσθησαν τὰ δνόματα οἰκονομικῶν ἐποπτῶν, «διοικητῶν», τοῦ *Νικολάνου* διοικητοῦ Σάμου καὶ Χίου³ καὶ *Μιχαήλ* διοικητοῦ Χίου⁴. Ὁ *Νικόλαος* ἐπώπτευε τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα δύο θεμάτων, Αἰγαίου καὶ Σάμου, ὁ δὲ *Μιχαήλ* μόνον τοῦ Αἰγαίου ἢ τῆς Χίου. Βεβαίως ἐλπίζομεν ὅτι καὶ ἄλλαι σφραγίδες θὰ εὑρεθοῦν διὰ νὰ μᾶς γνωρίσουν καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ὁ στρατιωτικὸς ἢ πολιτικὸς διοικητὴς τῆς Χίου ὀνομάζεται *δούξ*⁵, ἀπὸ ἔγγραφον δὲ τοῦ 1293⁶ μανθάνομεν ὅτι τότε ἀνέλαβε «τὴν δουρικὴν ἐνέργειαν τῆς νήσου Χίου» ὁ *Μανουὴλ Κριτόπουλος*. Ἡ μνεῖα λοιπὸν στρατηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων ὑποδεικνύει τὴν συνέχειαν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν σημασίαν τῆς νήσου.

Ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἄλλα στοιχεῖα. Ἀπὸ πληροφορίαν τοῦ Τζέτζη (Χιλιάδες, Kiessling, 1826, XIII στ. 360) μανθάνομεν ὅτι καὶ οἱ Χῖοι, ὅπως οἱ Ρόδιοι καὶ ἄλλοι θεωροῦνται «πολυκλέπται», ἔμποροι βεβαίως Κωνσταντινουπόλεως. Ὡστε ἔχομεν πληροφορίαν τινὰ ἀτελῆ περὶ Χιακοῦ ἐμπορίου. Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ συμπεράνωμεν καὶ ἀπὸ τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης τῆς Ἰσπανίας εὔρεν εἰς τὴν Χίον κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα (τὸ 1163) τετρακοσίους Ἑβραίους, οἱ ὅποιοι βεβαίως ἡσχολοῦντο μὲ τὸ ἐμπόριον τῆς μαστίχης⁷. Καὶ ἀπὸ τὴν γεωγραφίαν τοῦ Ἀραβος Edrisi (1099-1166 μ.Χ.) ἔχομεν πληροφορίαν περὶ μαστίχης καὶ ὅτι ἡ νῆσος Χίος ἦτο πολὺ καλὰ κατοικημένη⁸. Ἀργότερα ἐπὶ Βαγιαζήτ Β' κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἦλθαν πολλοὶ Ἑβραῖοι εἰς τὴν Θεσσα-

1. G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin σ. 196.

2. Αὐτ. σ. 196.

3. Βλ. περιοδικὸν Izvestija 13, 131 καὶ Ζακυθηνὸν ἐν Ἑπετηρίδι Βυζ. Σπουδῶν τ. 17, 1941, σ. 259.

4. Χιακά Χρονικά, τ. 3, 120.

5. Καντακ. 3, 81.

6. Miklosich-Müller, Acta et Diplomata graeca..., τ. 4, 230.

7. Thomas Wright, Early Travels in Palestine, London 1848 σ. 77.

8. Πβ. Παρνασσός τ. 3, 84.

λονίχην (διωκόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἰσπανούς), ἤλθαν δὲ τότε μερικοὶ καὶ εἰς τὴν Χίον ¹.

Καὶ ἀπὸ μίαν σύντομον πληροφορίαν τοῦ Ρώσσου ἡγουμένου καὶ προσκυνητοῦ Δανιήλ, ὁ ὁποῖος μεταβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Χίον τὸ 1106 ἢ 1107 μ.Χ. μανθάνομεν ὅτι ἡ νῆσος τότε παρήγε μαστίχην, οἶνον καὶ ποικίλα ὄσπρια ². Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ μαστίχη καὶ ὁ οἶνος ἀπασχόλουν ζωηρῶς τότε τὸ ἐμπόριον.

Αἱ ἐξορίαι στρατηγῶν ἰσχυρῶν ἢ καὶ αὐτοκρατόρων ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ Χίος ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Τιμιμσκῆς «περιώρισε» τὸν ἀντίπαλόν του καὶ ἐπικίνδυνον στρατηγὸν *Βάρδα Φωκά*ν, (συγγενὴ τοῦ δολοφονηθέντος Νικηφόρου Φωκά) εἰς τὴν νῆσον Χίον κατὰ τὸν ἱστορικὸν Λέοντα Διάκονον ³. Ὁ Φωκάς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Ἀργότερα ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Μονομάχος ἔστειλεν ἐξόριστον εἰς τὴν Χίον τὸν πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντα *Μιχαὴλ Καλαφάτη*ν ⁴.

Μὲ τὴν ἐξορίαν τοῦ Καλαφάτη σχετίζονται πιθανῶς αἱ ἐνέργειαι τῶν μοναχῶν, ποὺ θὰ κατορθώσουν νὰ πείσουν τὸν Κωνσταντῖνον Μονομάχον νὰ ἰδρῦσῃ τὴν περίφημον Νέαν Μονὴν τῆς Χίου. Ὁ πρῶν αὐτοκράτωρ *Μιχαὴλ Καλαφάτης* ὡς ἐξόριστος ἐν Χίῳ βεβαίως ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν καὶ ἔτυχε περιποιήσεως παρὰ μεγάλων κτηματιῶν παρὰ τὸν σημερινὸν *Δαφνῶνα*, τῶν *Βεσταρχῶν*, τῶν *Καναβουτσῶν*, *Στρατηγῶν* καὶ ἄλλων. Ἰσως παρεκλήθη νὰ βοηθήσῃ ἢ νὰ ὑποδείξῃ πῶς θὰ ἐλείθετο ὁ αὐτοκράτωρ νὰ συντελέσῃ εἰς ἀνίδρυσιν λαμπρᾶς μονῆς.

Ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλοι στρατηγοί, ὅπως ὁ Βάρδας Φωκάς, ἔπρεπε νὰ φυλάσσωνται καλῶς καὶ ἐπομένως ἡ ἐξορία καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν εἰς τὴν Χίον ἔγινε, διότι ἐκεῖ ἡ ὀχύρωσις τῆς νήσου ἐπέτρεψε τὴν φύλαξίν των. Λεπτομερῶς δὲν ἔχει ἀκόμη μελετηθῇ ἡ ὀχύρωσις τῆς Χίου κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἀλλὰ χονδρικῶς δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Ἡ ἀρχαία Χίος διετήρησε τὸ ὄνομα *Παλαιόκαστρο* καὶ τοῦτο διότι πράγματι ἦτο ὠχυρωμένη καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, παραλλήλως πρὸς τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευσε τὸν λιμένα καὶ τὴν μεταγενεστέραν πόλιν. Ἐκτὸς τούτου ὅμως μικρότερα ὀχυρὰ καὶ πύργοι ἐπροφύλασσαν ὠρισμένας περιφερείας ἀπὸ αἰφνι-

1. Abraam Galanté, Histoire des Juifs de Phodes, Chio, Cos etc. Istanbul 1935 σ. 146.

2. Khitrovo, Itinéraires Russes en Orient 1889, σ. 6 : «l'île de Chios, lieu de sepulture du Saint martyr Isidore ; cette ile produit du martic, de bon vin et toutes sortes de légumes».

3. Λέων Διάκ., σ. 126. Κεδρ., 2, 392. Ζωναρ., XVII, 2.

4. Κεδρ. 2, 543.

διασμούς καὶ ἐπιδρομάς. Σήμερον σώζονται ἀκόμη δλοκλήρα φραγκικὰ τεῖχη εἰς τὴν Βολισσὸν καὶ τὰ Ἀρμόλια, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχαν ἐκεῖ ὀχυρώσεις. Μέχρι σήμερον διατηρεῖται ὁ τύπος τῶν ὠχυρωμένων χωριῶν Ἱ Πυργιοῦ, Ὀλύμπων, Μεστών, Καλαμωτῆς, Βέσσης, Ληθιοῦ, Ἐλάτης καὶ βεβαίως κατὰ τὸν μεσαίωνα ὁ τύπος ἥτο ἰσχυρότερος, ἐξετείνετο δ' εἰς περισσότερα χωριά. Σειρὰ βυγλῶν², ἥτοι φυλακίων ἰσχυρῶν εἰς τὰ παράλια τῆς νήσου μετέδιδε τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις εἰς τὰς ἀρχάς καὶ τὰς φρουράς. Ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Χίον θέλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ὑπῆρχαν δύο γραμμαὶ ἀντιστάσεως, ἡ μία εἰς τὸν Ἀνάβατον καὶ ἡ ἑτέρα εἰς τὸ τεῖχος τὸ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ ὁποίου πύργοι ἰσχυροὶ διατηροῦνται ἀκόμη πολὺ καλὰ. Ἡ ὀχύρωσις τῆς δυτικῆς Χίου παρῆεν ἀσφάλειαν καὶ εἰς τὴν Νέαν Μονήν. Ἐπίσης εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς δυτικῆς Χίου ἀνήκει καὶ ἡ *Σιδεροῦντα*, ἡ ὁποία ἀργότερα ἐγινε χωριό. Εἰς τὰ ὀχυρὰ οἱ Βυζαντινοὶ παρῆχον ἐκτάσεις δυναμένας νὰ καλλιεργηθοῦν ὑπὸ τῶν φρουρῶν καὶ δι' αὐτὸ ἐν φρούριον, ἐν ὀχυρὸν ἡδύνατο νὰ μεταβληθῇ εἰς χωριό. Καὶ ἡ ὀχύρωσις τῆς Χίου ἐπιβεβαιώνει τὴν συνέχειαν τοῦ πληθυσμοῦ της.

Περὶ σποτέρας εἰδήσεις περὶ τῆς Χίου ἔχομεν, ἀφ' ὅτου τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα οἱ Τοῦρκοι ἐπλησίασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἤρχισαν πειρατικὰς ἐπιδρομάς εἰς τὰς νήσους. Οὕτω περὶ τὸ 1089 Τοῦρκος ἀρχηγὸς τολμηρός, ὁ Τζαχὰς δι' αἰφνιδιασμοῦ καὶ ἀπροσδοκήτως, ἀνωῖστί ὅπως λέγει ὁ Ζωναράς (XVIII, 25), κατέλαβε τὴν Χίον, ὠχυρώθη εἰς τὸ τεῖχος (πρώτην φορὰν ἀκούομεν περὶ τεῖχους τῆς Χίου) καὶ ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ στολίσκον διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ περαιτέρω τὰς δυνάμεις του. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἔστειλε τὸν στρατηγὸν *Κωνσταντῖνον Δαλασσηνὸν* εἰς Χίον καὶ ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν πρώτην τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς νήσου³. Τὰς ἐπιτυχίας τοῦ γενναίου Δαλασσηνοῦ ἠδύκλυνε καὶ κατάληψις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ «πολιχνίου», ἥτοι ὀχυροῦ τῆς Βολισσοῦ εἰς τὴν δυτικὴν Χίον.

Αἱ εἰδήσεις περὶ Χίου πληθύνονται, ἀφ' ὅτου ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ παρεσχέθησαν εὐκολίαι εἰς τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐμπορεύωνται καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἦδη ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐπετράπη εἰς τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐμπορεύωνται καὶ εἰς τὴν Χίον ἔχοντες τὰς παρεχομένας εἰς αὐτοὺς διευκολύνσεις, ἀργότερα δ' ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1148) καὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1187) ἀνενώθη ἡ συμφωνία αὐτή⁴. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεδηλώθησαν καὶ ἔχθρικαι

1. Βλ. Κ. Ἀμάντου, Ἀρθρα καὶ λόγοι, 1953 σ. 64.

2. Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπρόσιτη σχεδὸν βίγλα τῆς Γριᾶς εἰς ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον βουνὸν ὑπὲρ τὰ Καρδάμυλα.

3. Βλ. Ἀνν. Κομν. κεφ. VIII 4 καὶ ἐξῆς (σ. 112 τῆς ἐκδόσεως Leib).

4. Βλ. *Jus græcoromanum* ἐκδ. Ζέπου, τ. 1, 370 καὶ 1, 440.

διαθέσεις τῶν Βενετῶν. Τὸ 1124 ὁ δόγης Δομίνικος Michele κατέλαβε ¹ καὶ ἐλήστευσε τὴν Χίον. Καὶ ἀργότερα ὅταν ὁ Μ. Κομνηνὸς διέταξε τὴν σύλληψιν τῶν Βενετῶν διὰ τὸς αὐθαιρέτους ἐνεργείας των, οὗτοι κατέφυγαν εἰς Χίον μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὴν καταλάβουν καὶ ὀχυρωθοῦν ἐκεῖ. ² Ἐστάλη ὁμοῦ κατ' αὐτῶν ὁ γενναῖος ναύαρχος Ἀνδρόνικος Κορτζοστέφανος καὶ ἠμπόδισε τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ³.

Κατὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ νήσος Χίος, ὅπως καὶ ἡ Μυτιλήνη, ἡ Σάμος καὶ ἡ Λήμνος παρεχωρήθησαν εἰς τὸ Φραγκικὸν Κράτος τὸ τελοῦν ὑπὸ τὸν Γάλλον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ⁴, ὅπῃκουε δ' εἰς αὐτὸ ἕως οὗτοῦ ἡλευθερώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη. Ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261 - 1280) ἀρχίζουν καὶ οἱ Γενοῶται νὰ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν Χίον. Εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Νυμφαίου τοῦ 1261 ὁ Μ. Παλαιολόγος παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταστήσουν ἐμπορικὰ πρᾶκτορεῖα καὶ εἰς τὴν νήσον ⁵.

Αἱ ἐμπορικοὶ σχέσεις τῆς Γένοβας μὲ τὴν Χίον καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἔδωκαν ἔπειτα τὸ θάρρος εἰς ἓνα τολμηρὸν ἀρχηγόν, τὸν *Benedetto Zaccaria*, συγγενῆ τῶν Παλαιολόγων, νὰ καταλάβῃ τὴν νήσον διὰ νὰ τὴν προφυλάξῃ δι' ἑαυτὸν. Τὰ προηγηθέντα γεγονότα ἐδικαιολογοῦν τρόπον τινὰ τὸν Ζαχαρίαν.

Οἱ Τούρκοι τῆς περιφερείας Σμύρνης καὶ Ἐφέσου (ὅχι ἀκόμη οἱ Ὀθωμανοὶ) ἐνῆργουν ἐπιδρομὰς εἰς Χίον καὶ ἄλλας νήσους. Μὲ τὴν πρόφασιν ἐκστρατείας κατὰ τῶν Τούρκων τούτων ὁ γερμανικῆς καταγωγῆς ἀρχηγὸς τῶν Καταλάνων Roger de Flor ἐπῆλθε κατὰ τῆς Χίου καὶ ἐλήστευσεν αὐτήν. Πρὸ τούτου καὶ ἄλλος ἀρχηγὸς Καταλάνων ὁ Roger de Loria ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Χίου ἀλλ' ἔφυγεν, ἀφοῦ ἔλαβεν ἓνα μεγάλο ποσὸν μαστίχης, μὲ τὸ ὁποῖον ἐγέμισεν δύο γαλέρας ⁶.

Τὸ 1306 οἱ Τούρκοι μὲ τριάκοντα πλοῖα ἐπέδραμαν πάλιν κατὰ τῆς Χίου καὶ κατὰ τὸν Παχυμέρη (2,510) «ἡρῆμωσαν αὐτήν», ἔσφαξαν πλῆθος κόσμου, ἠνάγκασαν χιλιάδας πρὸ πάντων γυναικοπαίδων νὰ ἐπιβιβασθοῦν τεσσαράκοντα πλοίων καὶ νὰ φύγουν πρὸς τὴν Σκύρον. Οὗτοι καθ' ὁδὸν ἐναυάγησαν.

Αἱ ἐπιδρομαὶ Τούρκων καὶ Καταλάνων ἐδικαιολόγησαν τὴν κατοχὴν τῆς Χίου ὑπὸ τοῦ *Benedetto Zaccaria* τὸ 1304. Συνήφθη ἄλλως συμφωνία

1. Κίνναμ., σ. 281.

2. Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 224. Κίνναμ., σ. 283. Ἀωνόμιου, Σύνοψις Χρονικῆ 281.

3. Tafel und Thomas, Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig, τ. 1, 1856, σ. 479 καὶ 492.

4. W. Miller - Λάμπρου, Φραγκοκρατία 2, 343. A. Vasiliev, History of the Byzantine Empire, 1952, σ. 537.

5. W. Miller - Λάμπρου, Φραγκοκρατία, τ. 1, σ. 262. P. Wittek, Das Fürstentum Mentesche, 1934, σ. 47.

μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ζαχαρίας, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος ἀνεγνώριζε τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ ὑπερχεοῦτο νὰ ὑψώνῃ εἰς τὰ τεῖχη τὴν βυζαντινὴν σημαίαν ¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζαχαρία ἐδημιουργήθη μεγαλυτέρα ἀντίδρασις κατὰ τῶν Γενοατῶν, ἃν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Benedetto Μαρτίνος Ζαχαρίας ἐπλήρωνε φρόρον ὑποτελείας ἢ ἔδιδε δανεικὰ εἰς τὸ Βυζάντιον ². Ἐπειδὴ δὲ ἔλγαν καὶ αἱ παλαιαὶ συμφωνίαι, ἱκανὸς Χίος ἀρχηγός, ὁ *Λέων Καλόθετος*, «τῶν παρὰ Χίοις δυνατῶν ὁ μάλιστα διαφορώτατος» ἦλθεν εἰς τὸ Διδυμότειχον καὶ συνέστησε νὰ μὴ ἀνανεωθῇ ἡ παραχώρησις τῆς νήσου εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Benedetto Zaccaria. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καλοθέτου (ὅστις συνεδέετο διὰ συγγενείας μὲ τοὺς Καντακουζηνούς) κατὰ τῆς διοικήσεως τῶν Γενοατῶν ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Γ' μὲ τὸν Καντακουζηνὸν κατὰ τῆς Χίου (1329). Προφανῶς ἐσηματίσθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι καὶ ὁ Χιακὸς λαὸς θὰ βοηθήσῃ τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ὑπέδειξεν ὁ Καλόθετος καὶ ὅπως συνέβη πράγματι ³.

Ταχέως ἡτοιμάσθη στόλος 105, ἑκατὸν πέντε πλοίων, τὰ ὁποῖα μετέφεραν τὸν αὐτοκράτορα καὶ στρατὸν εἰς τὴν Χίον. Πράγματι ὁ λαὸς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ταχέως, ὁ δὲ Μπενέτος Ζαχαρίας ἐβοήθησεν ἐπίσης καὶ παρεχώρησεν ὁχυρόν τι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἀντισταθῇ. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μπενέτου Ζαχαρία Μαρτίνος ἐσκέπτετο νὰ ἀντισταθῇ, ἀλλὰ ταχέως ἐπίσθη ὅτι ἡ ἀντίστασις του δὲν θὰ ὠφέλει καὶ παρεδόθη ⁴. Ὅρθαι λοιπὸν ἀπεδείχθησαν αἱ συστάσεις τοῦ Λέοντος Καλοθέτου εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸν Μπενέτον Ζαχαρίαν παρεχωρήθησαν τίτλοι καὶ ἀμοιβαί, ἀλλ' οὗτος ἐπέζητησε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ νὰ καταλάβῃ πάλιν τὴν νῆσον, ἀλλ' οἱ Χιοὶ ἐξεσηκώθησαν καὶ κατενίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Μαρτίνου ⁵.

Τοιοιουτρόπως ἡ Χίος ἠλευθερώθη, ἀλλ' οἱ Γενοᾶται δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν λησμονήσουν. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς μαστίχης εἵλκυσεν ἄλλοτε τοὺς Ζαχαρίας καὶ θὰ ἔλκυσῃ καὶ τώρα πάλιν ἄλλους Γενοάτας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Τρίτου, κατὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ Παλαιολόγων καὶ Καντακουζηνῶν εὗρηξαν οἱ

1. Καντακ., 1, 370.

2. Ν. Γρηγοράς, 2, 270.

3. Καντακ., 1, 375.

4. Αὐτ. 1, 377. W. Miller, Essays on the Latin Orient, 1921, σ. 283 κέξ.

5. Καντακ., 1, 390: «Χιοὶ ἐξελθόντες πανδημεὶ ἐκράτυσάν τε μάχῃ τῶν Λατίνων καὶ φεύγοντας αἰσχρῶς ἐνέβαλον εἰς τὰς ναῦς, ἀπέκτειναν δ' αὐτῶν ὀλίγῃ πλείους τριακοσίων».

Γενοᾶτοι εὐκαιρίαν νὰ καταλάβουν πάλιν τὴν νῆσον. Συγγενεῖς πιθανῶς τῶν Ζαχαριῶν καὶ ἄλλοι πλούσιοι ἔμποροι καθήρτισαν ἑταιρείαν καὶ στόλον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τολμηροῦ ἀρχηγοῦ *Σίμωνος Βιγνιόζου* καὶ ἤλθαν κατὰ τῆς Χίου τὸ 1346. Οἱ Χίοι ἀντέστησαν γενναίως, ἐπὶ τρεῖς μῆνας «ἡμύνοντο τοὺς Λατίνους κατεργῶς», ὅπως λέγει ὁ Καντακουζηνός¹, ἀλλ' ἡ μακρὰ πολιορκία ἐπέφερε λιμὸν καὶ ἠνάγκασε τοὺς νησιώτας νὰ παραδοθῶν, ἀφοῦ δὲν κατέστη δυνατὴ ἀποστολὴ βοηθείας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων. Μικρὰ βοήθεια ἤλθε ὑπὸ τινι *Φακεολάτῳ*², ἀλλὰ ἀργὰ μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς νήσου τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1346. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιστάσεως *Καλογιάννης Τζυβὸς* παρέδωσε τὴν νῆσον ὑπὸ ὄρους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται καὶ ὁ ἀδελφός του Κώστας Τζυβὸς (*Costa Civo*), ὁ ἀνεψιὸς Μιχαὴλ (*Micali*) Κορέσης, ὁ Σεβαστὸς Κορέσης καὶ ὁ Γεώργιος Ἀγέλαστος³. Δευτέρα συμφωνία ἐξασφάλισε εὐνοϊκὰς παραχωρήσεις εἰς τοὺς Χίους καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Τζυβῶν.

Ἐν τούτοις οἱ Χίοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθοῦν τὴν δουλείαν τῶν Γενοατῶν. Ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τὸν Καλογιάννην *Τζυβόν*, ὅστις δὲν εἶχε τὴν περίσκεψιν πού ἔδειξεν ἄλλοτε ὁ Λέων Καλόθετος. Ὁρμητικὸς καὶ γενναῖος, ὅπως ἦτο, δὲν ἐπερίμενε νὰ λάβῃ ἀρκοῦσαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἐπολιορκῆσε τοὺς Λατίνους εἰς τὸ φρούριον, ἔτρανμάτισε δὲ καὶ τὸν Βιγνιόζον⁴. Οἱ Λατίνοι ἔλαβον βοήθειάν τινα, ἀλλ' ὁ Τζυβός, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ πάλιν. Δυστυχῶς ἐπληρώθη καὶ ἀπέθανε, δὲν εὗρεθῇ δὲ διάδοχός του ἱκανὸς νὰ σώσῃ τὴν Χίον. Ἔτσι θὰ μείνῃ αὕτη ὑπὸ τοὺς Γενοάτας ἀπὸ τὸ 1346 ἕως τὸ 1566.

Οἱ Ζαχααῖαι (ὁ Βενέδικτος Α' Ζαχααῖας καὶ οἱ υἱοὶ του Μαρτίνος καὶ Βενέδικτος Β' ἢ Μπενέτος), ὅπως καὶ οἱ Γενοᾶται τῆς Μάονας ἀπὸ τοῦ 1346 καὶ ἐξῆς ἔκοψαν νομίσματα 5 ἴδια εἰς τὴν Χίον, εἰς τὸ χιακὸν νομισματοκοπεῖον (*zecca*). Τὰ νομίσματα ταῦτα εἰκόνιζαν συνήθως τείχη τῆς Χίου καὶ

1. Καντακ., 2, 583. Βλ. καὶ Ν. Γρηγοράν, 2, 765.

2. Καντακ., 2, 584. Πβ. Q. Lopez, Storia delle colonie genovesi nel mediterraneo, 1938, σ. 341.

3. Carlo Pagano, Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia, Genova 1852, σ. 261, 263. Εἰς τοὺς Τζυβούς ἀνήκεν ἡ ἐκκλησία τῆς Σικελίας μὲ τὴν περιφέρειάν της.

4. Καντακ., 3, 83.

5. Π. Λάμπρου, Νομίσματα τῶν ἀδελφῶν Μαρτίνου καὶ Βενεδίκτου Ζαχααῖων. Δελτίον Ἱστορ. Ἑθν. Ἑταιρείας, τ. 2, 1885, σ. 5. Τοῦ αὐτοῦ, Μεσαιωνικὰ νομίσματα ἐκ Χίου, Παρνασσός τ. 9, 1885, 71. Τοῦ αὐτοῦ, Μεσαιωνικὰ νομίσματα τῶν δυναστῶν τῆς Χίου, 1886. G. Schlumberger, Numismatique de l'orient Latin 1878, σ. 408 καὶ Supplément, σ. 16. Βλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Hasluck εἰς τὸ Annual τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν, τ. 18 καὶ 19.

τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Ἰσιδώρου, ἐπιγραφὴν δὲ τὰς λέξεις *Civitas Syi ἢ ἀργότερα Chii*. Ἐπίσης ἐτίθετο ἡ ἐπιγραφή ὑπὸ τῶν *Ζαχαριῶν, servus imperatoris*.

Τὰ νομίσματα τῶν Γενοατῶν ἐμιμοῦντο βενετικά δουκάτα, μικρὰ δ' αὐτῶν ὑποδιαίρεσις ἐλέγετο *gigliati*. Ἀργότερα τὰ γενοατικά νομίσματα ἐλέγοντο φλουριά Χιώτικα.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1363 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος διὰ χρυσοβούλλου παρεχώρησε τὴν Χίον εἰς ἀντιπροσώπους τῶν Γενοατῶν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ πληρῶνουν κατ' ἔτος 500 ὑπέρρυρα εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἡ παραχώρησις ἐγένετο ὑπὸ τύπον δωρεᾶς ¹.

Ἡ δωρεὰ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου δὲν ἐβελτίωσε τὴν κατάστασιν. Οἱ Γενοᾶται ἀπὸ τοῦ 1346 εἶχαν ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σεβασθοῦν τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησαν αὐτήν. Ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ μητροπολίτης, ποὺ ἐκυβέρνησε τὴν Χιακὴν Ἐκκλησίαν τὸ 1346 καὶ ἔπειτα, δὲν ἐξελέγη ἄλλος. Τὸ Πατριαρχεῖον ἀνέθηκεν εἰς διακεκριμένον ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ «Σαραπίωνος» νὰ ἀσκή τὰ πατριαρχικά δίκαια ἐν Χίῳ (1365) ². Νέα συμφωνία ποὺ ἐγένετο μετὰ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Γενοατῶν (μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἓνας Νικόλαος Κορέσης) πάλιν δὲν ἐτηρήθη ³. Αἱ πιέσεις τῶν Γενοατῶν ἐπροκάλεσαν μεγάλην δυσφορίαν καὶ παρεσκεύασαν τὰ πνεύματα δι' ἀνταρσίαν, περὶ τῆς ὁποίας ὅμως δὲν ἔχομεν σαφεῖς εἰδήσεις. Περιεσώθη μόνον ἔγγραφον ⁴, δι' οὗ ὁ Χῖος Δούκας Διασορινὸς ζητεῖ συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Πατριάρχην, διότι ἐγένετο αἴτιος νὰ συλληφθοῦν καὶ φονευθοῦν δέκα Χῖοι, νὰ δήμευθοῦν δ' αἱ περιουσίαι τούτων καὶ ἄλλων, οἵτινες ἐξωρίσθησαν. Ὁ Διασορινὸς κατήγγειλε, κατέδωσε συνωμότης, ὑπῆρξε *καταδότης*, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐσώθη μέχρι σήμερον ὡς ἐπώνυμον τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τὴν Λίμνην Βαρβασίου τῆς Χίου, ἰδιοκτησίας πιθανῶς τῶν Διασορινῶν. Μετὰ τὰς εἰδήσεις αὐτὰς ἐσχέτισε τὴν κατὰ Γενοατῶν συνωμοσίαν ὁ Γεώργιος Ζολώτας ⁵ μετὰ τινος πιθανότητος, ἀλλ' ἔχομεν ἀνάγκην σαφεστέρων λεπτομερειῶν, αἱ ὁποῖαι ἴσως εὑρεθοῦν εἰς γενοατικά ἔγγραφα. Περὶ τῆς συνωμοσίας ἔγραψαν καὶ οἱ καθολικοὶ Ἱερώνυμος Giustiniani καὶ Μ. Giustiniani ⁶, ἀλλὰ τὰ γραφόμενά των δὲν εἶναι περισσότερον σαφῆ.

1. Τὸ Χρυσόβουλλον ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Χιακά τοῦ Ἀλεξάνδρου Βλαστοῦ, σ. 228.

2. Miklosich - Müller, *Acta et Diplomata*... 1, 455.

3. Αὐτ., τ. 2, 90.

4. Αὐτ., τ. 2, 315.

5. Γεωργίου Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 2, 1924, σ. 487 καὶ 490.

6. Hieronimo Giustiniani, *History of Chios* ed. ὑπὸ Φιλίππου Ἀργέντη, 1943, σ. 67. Μ. Giustiniani, *Scio Sacra* 1658, σ. 16.

Ἡ ἀποτυχοῦσα ἀπόπειρα συνωμοσίας ἐχειροτέρησε βεβαίως τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν Χίῳ, δι' αὐτὸ δὲν κατορθώθη νὰ ἐκλεγῇ ἄλλος ὁρθόδοξος μητροπολίτης μέχρι τοῦ 1566, μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἡ κατάληψις τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τὸ 1346 δὲν τὴν ἐπροφύλαξεν ἀπὸ ἐπιδρομὰς τῶν γειτόνων Τούρκων. Ἰδίως τὸ κράτος τοῦ Ἀΐδιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὁμοῦρ ἔστειλε πειρατικούς στολίσκους κατὰ τῶν νήσων καὶ ἐπομένως καὶ κατὰ τῆς Χίου¹.

Ὁ σουλτάνος Βαγιαζήτ Α' (1389 - 1402) ἠμπόδισε τὴν μεταφορὰν σίτου ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου προφανῶς διὰ νὰ ἐκβιάσῃ ὑποτελείαν τινα. Εἰδικῶς κατὰ τῆς Χίου ἔστειλεν ἐξήκοντα πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξῆλθαν πειραταὶ καὶ ἔκανσαν «τὴν πόλιν καὶ τὰς πέριξ κώμας»².

Ἡ ἀδυναμία τῶν Γενοατῶν νὰ ἀντιστοῦν κατὰ τῶν Τούρκων ᾧδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὑποτελείαν. Ἀπὸ τοῦ 1415 ἀπεφάσισαν νὰ πληρώνουν φόρον 4000 δονατῶν εἰς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ προλαμβάνουν ἐπιδρομὰς³.

Κατὰ τὸν μεταξὺ Βενετῶν καὶ Γενοατῶν πόλεμον (1431 - 1433) ὑπέστη καὶ ἡ Χίος συμφορὰς. Οἱ Βενετοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Χίου μὲ δεκαπέντε πλοῖα καὶ «τὸ μὲν προάστειον ἄρδην ἠφάνισαν, τὰ δὲ τεῖχη τοῖς μηχανήμασι κατέστρεψαν»⁴. Ἀφοῦ ἀπεκόμισαν πολλὴν λείαν ἔφυγαν οἱ Βενετοί, οἱ δὲ Γενοᾶται εἰς ἐκδίκησιν ἀνέλαβαν ἐπιδρομὰς εἰς Βενετικὰς νήσους.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετέβαλε καὶ τὴν θέσιν τῶν Γενοατῶν ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου, ἀφοῦ μάλιστα γενναῖος ἀρχηγός, ὁ Δόγγρος Ἰουστινιανός εἶχε πολέμησει κατὰ τῶν Τούρκων καὶ πληρωθῇ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως. Οἱ Γενοᾶται ἠθέλησαν νὰ κανονίσουν τὴν θέσιν των, ἐπέτυχαν δὲ νὰ πληρώνουν ἑξ̄ χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα κατ' ἔτος εἰς τὸν σουλτάνον ὡς φόρον ὑποτελείας⁵. Τὴν κατάστασιν ὅμως ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῇ Ἰταλὸς ἔμπορος, ὁ Φραγκίσκος Draperio, ὅστις διέθετε πολλὰ μέσα πλησίον τοῦ σουλτάνου. Οὗτος ἰσχυρίσθη ὅτι εἶχε λαμβάνειν παρὰ τῶν Γενοατῶν τὸ μέγα ποσὸν 40.000 (χρυσῶν ;) νομισμάτων, δι' ἐμπόριον στυπτηρίας, ὃ δὲ σουλτάνος ἔστειλε τὸν ναύαρχον Χαμζάν εἰς Χίον μὲ στόλον

1. Δούκ., σ. 27.

2. Δούκ., σ. 47.

3. H o p f - V l a s t o, Les Giustiniani dynastes de Chios 1888, σ. 120.

4. Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, τ. 3, 1926, σ. 302.

Ποίημα ἱστορικὸν ποιμπῶδες, σχετικὸν πρὸς τὴν ληστρικὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βενετῶν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον, Relazione dell'attacco e difesa di Scio nel 1431 di Andreolo Giustiniani. H o p f - V l a s t o, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 65.

5. Δούκ., σ. 314.

διὰ νὰ εἰσπράξῃ τὸ ἀνωτέρω ποσόν. Οἱ Γενοᾶται δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ πληρώσουν, διὰ τοῦτο δ' ἴσως πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦσαν ὑπερβολικαὶ τοῦλάχιστον αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Draperio. Ἄλλως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιστοῦν τόσον φανερά οἱ Γενοᾶται κατὰ τοῦ Χαμζᾶ¹. Οὗτοι ἔλαβαν ἀμυντικὴν θέσιν εἰς τὴν πόλιν, ἣ ὁποία «*περικυκλωτο τὰφροις διπλαῖς*» εἰς εὖρος ἔκτεινούσαις πολλὴ καὶ εἰς βάθος ὑπὲρ ὁρυγιάς τρεῖς». Ὁ στόλος τοῦ Χαμζᾶ ἐστάθμευσε πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου, ἀλλὰ δὲν ἐπεχειρήθη καμμία ἐπίθεσις κατὰ τῆς ὠχυρωμένης πόλεως. Ἀπεβιβάσθη μόνον στρατὸς καὶ ἐλήστευσε κώμας καὶ προσάστεια.

Ὁ Χαμζᾶς, βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, ἐπεδίωξε νὰ ἔλθῃ εἰς συνομιλίαν μὲ τοὺς Γενοάτους, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀπέληξαν εἰς ὀριστικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ σουλτάνος Μεχμέτ ὁ Κατακτητῆς ὠργίσθη διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Χαμζᾶ καὶ τοῦτον μὲν ὑπεβίβασεν εἰς μικρὰν θέσιν, παρήγγειλε δὲ νὰ ἐτοιμασθῇ μεγάλη ἐκστρατεία κατὰ τῆς Χίου. Οἱ Γενοᾶται μαθόντες ταῦτα ἔστειλαν πρέσβεις καὶ ἐπέτυχαν μετὰ πολλὰς προσπαθείας τὸν μὲν φόρον ὑποτελείας νὰ περιορίσουν εἰς δέκα χιλιάδας νομίσματα (ἀντὶ τῶν προηγουμένων ξε), ἀλλὰ νὰ πληρώσουν ἐκτάκτως τριάκοντα χιλιάδας χρυσᾶ² νομίσματα ὡς τιμωρίαν διὰ τὴν μέχρι τοῦδε συμπεριφορὰν των (1455).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥς καὶ πρότερον, πολλοὶ πρόσφυγες ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἤρχοντο εἰς Χίον καὶ ἄλλας νήσους, παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τὰς καταστρεπτικὰς ποῦ ἐνήργουν οἱ πειρατικοὶ στόλοι τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸν Κριτόβουλον (I 75) μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ 1453 ἦλθαν εἰς Χίον πρόσφυγες καὶ ἀπὸ τὰ νησιὰ Ἰμβρον, Λήμνον καὶ Θάσον φοβούμενοι τὴν τουρκικὴν ἀπειλήν.

Ἡ ἀπειληθεῖσα κατάληψις τῆς Χίου ἐπὶ Μεχμέτ τοῦ Κατακτητοῦ ἠνάγκασε τοὺς Γενοάτας τῆς Χίου νὰ στείλουν εἰς Βενετίαν ἓνα διακεκριμένον Χίον, τὸν Παῦλον Κορέσην καὶ ζητήσουν προστασίαν³, ἣ ὁποία ὅμως ἀπεδείχθη ἀδύνατος.

Ὁς εἶδομεν, τὴν Χίον δὲν κατέλαβε τὸ 1346 τὸ Γενοατικὸν Κράτος, ἀλλ' ὥρισμένοι πολῖται Γενοᾶται, οἱ ὁποῖοι ἀπήρτισαν πολεμικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἐταιρείαν ὑπὸ τὴν ὀρχηγίαν τοῦ Βιγνόζου. Ἡ ἐταιρεία αὕτη ὠνομάσθη καὶ ἐν Χίῳ Μαονα, ὅπως καὶ ἄλλαι ἐταιρεῖαι γενοατικαὶ εἰς Καφὰ τῆς Κριμαίας καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ Μαονα ἤθελε νὰ ἐξαριτᾶται ἀπὸ τὴν μητροπόλιν Γένουαν καὶ ἐξήτει συχνὰ τὴν βοήθειάν της ἢ ἐβοήθει καὶ αὐτή. Τὰς σχέσεις τῆς Μαονα μὲ τὴν Γένουαν, ὅπως καὶ τὴν γενοατικὴν ἐν Χίῳ διοίκησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν δὲν τὴν ἐξητάσαμεν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην.

1. Δούκ., σ. 322.

2. Δούκ., σ. 335. F. Babinger, Mehmed der Eroberer, 1953, σ. 137.

3. Hopf-Vlasto, Les Giustiniani dynastes de Chio, 1888, σ. 70.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ Γενοᾶται τῆς Χίου δὲν ἠδύναντο νὰ τύχουν μεγάλης βοηθείας οὔτε ἀπὸ τὴν Γένουαν, οὔτε ἀπὸ τὴν Βενετίαν, ὅπως ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν. Εἰς τοὺς Τούρκους ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώνουν φόρους διὰ νὰ προλαμβάνουν ἐπιδρομάς. Ὄταν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβουν τὴν νῆσον, οἱ Γενοᾶται δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προβάλουν ἀντίστασιν (1566). Περὶ τῆς καταλήψεως τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Τούρκων δὲν γίνεται ἐνταῦθα λόγος, ἔγινεν ἀλλαγὴ ¹.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

1. Βλ. Χιακὰ Χρονικά, τ. 4, 1919, σ. 52. Κ. Ἀμάντου, ᾿Αρθρα καὶ λόγοι, 1953, σ. 33.